

Sınırları aşan küresel ölçekli sorunların, aynı ölçekte karşılık bulması beklenmelidir. 1999 yılında 1500 örgütün katılımıyla gerçekleşen Seattle'daki Dünya Ticaret Örgütü karşıtı protestolar bunun bir yansımasıdır.

Yeni Toplumsal Hareketler ve Küresel Projeler

New Social Movements and Global Projects

Taner TATAR

Abstract

Social movements which have been differing since the 1960s are named with the description of the “new” added to their beginnings. Although they haven’t completely broken their ties with the old ones, differentiations emerged in the profile of the participants, organizational structure, values, emotions, tools, methods and objectives. Structural changes occurred within the process of transition from industrial society to post-industrial society have also been observed in social movements. After the fall of the Berlin Wall in 1989, differentiation has further increased and social movements have been affected by the phenomenon of globalization and its projects, as well. Social movements emerging as either approving or disapproving the globalization have also gained a global dimension. In this context, our aim is to try to understand the relationship between projects on global scale and new social movements by taking the changing within the continuity into account.

Keywords: New Social Movements, Globalization, Alternative Globalization Movements, Anti-Globalization Movements

Dünyanın eskiye nispetle daha çok birbirine bağlı bir ağ oluşturmaları sebebiyle, domino taşı etkisi daha geniş bir alanda ve daha hızlı gerçekleşmektedir. Önce sanal âlemde, sosyal ağlar vasıtasıyla inşa edilen birliktelikler daha sonra mekânda birliktelik yoluyla toplumsal hareketlere dönüşebilmektedir.

Giriş: Süreklilik İçinde Değişim ve Eskiye İlave Yeniler

Günümüz toplumsal hareketlerinin başına eklenen “yeni” nitelendirmesi mutlak ve keskin bir farklılığı ortaya koymaktan ziyade, geçmişe nispetle yapılan bir açıklamadır. Geçmişe atıfla yapılan izahlar, süreklilik içerisindeki değişimi görebilme imkânını sunar. Zira toplumsal olaylar aniden ortaya çıkmadığı gibi değişmeyen sabit kalıplar da değildir. Değişimin hızlı gerçekleşmesi durumunda, bazı toplumsal olayların başına “yeni” nitelendirmesinin getirilmesi meseleyi analitik açıdan daha açıklayıcı kılmaktadır. Bununla birlikte, tam bir kopuş içeren izahlar geçmişle olan bağı ve etkileşimi kopardığı için eksik ya da yanlış sonuçlar içerebilmektedir. Hâlbuki her bir yeni ya bir öncekinin bizatihi içinden doğmakta ya da ona eklenmektedir. Bu durumda önceki ile olan bağı ihmal etmeksizin yeniye anlamak çabası daha doğru sonuçlara ulaşmayı temin edebilmektedir.

Toplumsal hareketlerin yeniliği, sadece hareketlerin bizatihi kendisinden kaynaklanan sebepler dolayısıyla değil, bu hareketlere bakışın da yeniliği ile alakalıdır. Kolektif hareketlere yönelik olarak ortaya konan ilkel duygudaşlık, hayvanilik, irrasyonelite, toplumsal patoloji, vb. karşı duruşlar içeren nitelendirmeler, yerini daha tarafsız ya da toplumsal hareketlerin safında veya nispeten sol cenahta durarak ifade edilen fikirlere bırakmaktadır. Dolayısıyla bilimsel analizde durulan nokta ve bakış açısında da farklılıklar ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal hareketlere konu olan hususlarda yeni meselelere yeni sorular, itirazlar ve cevap-

lar yöneltilmektedir. Toplumsal yapıda meydana gelen değişimler; sıkıntılar, öncelikler, hedefler ve farkındalıklarda da değişime yol açmaktadır. Toplumsal harekete konu olan bu hususlar belirli bir toplumsal yapı içerisinde yeşermekle birlikte, artık küresel ölçekli, hızlı bir yayılma göstermektedir. Dünyanın eskiye nispetle daha çok birbirine bağlı bir ağ oluşturmaları sebebiyle, domino taşı etkisi daha geniş bir alanda ve daha hızlı gerçekleşmektedir. Önce sanal âlemde, sosyal ağlar vasıtasıyla inşa edilen birliktelikler daha sonra mekânda birliktelik yoluyla toplumsal hareketlere dönüşebilmektedir. Ya da ortaya çıkan bir toplumsal hareket, sanal âlemin etkisiyle sınır tanımaz bir mahiyette dalga dalga yayılabilmektedir. Herkesin kendisinden bir parça bulduğu sanal âlemin oluşturduğu ve vaat ettiği gerçeklik algısı ve olgusu bireyleri cezbetmektedir. Sosyal ağlarda başlayan hareketler daha masum ve içten görülebilmektedir. Yasal sorumlulukların daha az hissedildiği ve yaptırımların da açık uygulamalarla tecrübe edilmediği durumlarda, sosyal ağlar bireylere geniş bir özgürlük alanı oluşturmaktadır. Ancak internet aracılığıyla işlenen suçlara ya da yasa ihlallerine yönelik yaptırımların arttığı toplumlarda, özellikle kitleleri tahrik ve ayaklanmaya sevk etme, bilinçli olarak kitleleri galeyana getirecek düzmece haber üretme gibi davranışlar, nicelik olarak azalmakta ama daha profesyonel hale de gelebilmektedir.

Sağa Yatmış Sol ve Yalpalayan Toplumsal Hareketler

1970’lerde başlayan, 1989’da Berlin Duvarının yıkılması sonrasında hızlanan, Marksist-sosyalist düşünce ve harekette ortaya çıkan gerileme, hayal kırıklığı ve yenilmişlik duygusu, sol hare-

ketleri sınıf temelli olmaktan çıkmaya zorlamıştır. Ekonomik temele dayalı izahlar ve kurgular değişmeye başlamış, ekonomik ve insanî sömürüyle ilişki kurulan yeni toplumsal meseleler üzerinde yoğunlaşma başlamış ya da yeni bazı durumlar mesele olarak görülmüştür. Liberal düşüncenin birey merkezli özgürlükleri, grup ve cemaat eksenli hak ve özgürlük mücadelesiyle birleştirilmiştir. Böylece toplumsal hareketlerde ekonomik temeller yerini kültürel alana bırakmıştır. Azınlıkların, etnik grupların, göçmenlerin, farklı kültürel grupların siyasi ve toplumsal hak ve eşitlik mücadelesi, toplumsal hareketlerin yeni sahasını oluşturmaya başlamıştır. Ekonomik hedeflerin ya da sınıf çıkarlarının temele alındığı eski toplumsal hareketlerle, bu yeniler arasında bir farklılık olmakla birlikte; kültürel alanla ekonomik temel arasında keskin bir ayrımın yapılmadığı da görülmektedir. Özellikle uluslararası ekonomik antlaşmalara, kurumlara ve şirketlere yönelik antikapitalist toplumsal hareketlerdeki ekonomik öncelik ve temel dikkatleri çekmektedir. Küreselleşmenin de önemli belirleyicileri olarak görülen uluslararası ve uluslararası kurum ve antlaşmalara yönelik tepkiler ve ortaya çıkan toplumsal hareketler de siyasi sınırları aşarak küresel ölçekte gerçekleşmeye başlamıştır. Bu anlamda 1989 sonrası toplumsal hareketlerin “yeni” nitelendirmesi ile izah edilen hareketlerden farklı boyutlarla ortaya çıktığı görülmektedir. Bunu toplumsal hareketlerin çok farklı bir aşaması olarak görmek mümkündür. Ancak değişim-süreklilik ilişkisini kurabilmek açısından, küresel ölçekli bu tür hareketleri, yeni toplumsal hareketlerin boyutlarının büyümesi ve internet ağı gibi yeni araçlarla donatılması olarak değerlendirmek makuldür. Sınırları aşan küresel ölçekli sorunların, aynı ölçekte karşılık bulması beklenmelidir. 1999 yılında 1500 örgütün katılımıyla gerçekleşen Seattle’daki Dünya Ticaret Örgütü karşıtı protestolar bunun bir yansımasıdır. Her ne kadar en yeni toplumsal hareketler, küreselleşmenin kendisine veya çeşitli boyutlarına tepki olarak ortaya çıksa da, bu tür hareketlerin de bir tür küresel projeler içerdiği dikkatlerden kaçmamaktadır. İlkini dayatma, ikincisini ise toplumsal tabandan gelişen bir hareket olarak görmek gerçekleri ifade etmez. Özellikle küresel ölçekte gerçekleşen bazı toplumsal hareket-

lerin, karşı konulduğu düşünülen küresel güçler tarafından desteklendiği görülmektedir. Mesela şirket küreselleşmesine karşı gelişen bazı hareketlerin şirketlerden destek alması bu türdendir. Küreselleşmeden nemalanan güçlerin, kendi alternatiflerini de bizatihi kendilerinin belirlediği ya da karşıt hareketleri kısmi destekle kontrol altında tutmaya çalıştıkları aşikârdır. Yine küresel hâkimiyet ve iktidar mücadelesinde rol oynayan aktörlerin, bu tür hareketlerin içerisinde yer almaları beklenen bir durumdur. “Tarihin sonu”nun gelmediği dünyada, küre hâkimiyetini hedefleyen güçlerin çatışması kaçınılmazdır. Çatışmayı ekonomik temelin sona erip, kültürel fay hatlarında gerçekleşeceğini söylemek, sömürge mücadelesini görmezden gelmeyi gerektirir. Ekonomik sömürü amaçlı çatışma, kültürel alanlarda mücadele ile paralel yürümektedir. Söz konusu çatışmaların toplumsal hareketlerde de yansımaları ise mukadderdir. Jeopolitik stratejilerin, taktik mücadelelerinde görülen toplum destekli hareketlerde, toplumsal hareketlerin önemli bir özelliği olan ‘kendiliğindenliği’nin gerçekleşmediği görülmektedir. Bu hareketlerde, iç dinamiklerden kaynaklanan sorunlar kullanılmakta ama söz konusu hareketler stratejik çatışmanın taraflarınca güdümlü ve kontrollü (bazı durumlarda planlama ve kontrol mekanizmaları etkisiz kalabilmektedir) olarak ortaya çıkarılmaktadır.

Kaybedilmiş Hükümsüz Kimlikler

İhmal edilmiş ya da esirgenmiş haklar, onları elde etmek isteyenler tarafından bir kimlik mücadelesine dönüştürülmektedir. Modernizmin kimliklerin kendisini ya da bileşenlerini yok sayan keskinliği körelirken, postmodernist yaklaşımlarda farklılığın göstergesi olarak kimlik yüceltmeye başlanmıştır. Verili ya da kazanılmış olduğu düşünülen kimlikler, var oluşun temeli ve göstergesi haline dönüşmüştür. Kimlik, insanın bir parçası değil, bizatihi kendisi olarak görülürken, hak, özgürlük ve eşitlik talebi onun üzerine inşa edilmektedir. Kimliklendirme hem meşru kılma hem de güçlendirme aracı olarak kullanılmaktadır. Zira kimlik, hak ve özgürlükleri doğallaştırmakta ve aynı kimliğe mensup olanlar arasında sağladığı dayanışma bağı sayesinde onları güçlü kılmaktadır. Kimliğin gücü bireyler tarafından

idrak edildikçe, ortaya çıkan birlik duygusu kişileri birlikte hareket etmeye sevk etmektedir. Kimlik eski bir duygu ve olgu olmakla birlikte, kimliğin bileşenlerinin birbirinden ayrılarak yegâne kimlik vurgusuna dönüşmesi yenidir. Parçalanmış kimliklere mensubiyet duyan bireyler, gücünü bizatihi kimlikten almak suretiyle, kimliklerinin sadece bir boyutunu sembolleştirerek, toplumsal hareketlerin bayraktarlığını yapabilmektedirler. Geçmişten beri mevcut bulunan ya da oluşturulmuş dışlanmışlık, sindirilmişlik ve ötelenmişlik duygularıyla, kitleler var olduklarını ilân ve tescil etmek isteğiyle kimlik mücadelesine girişebilmektedirler. Bu mücadeleler kültürel hak talebinden, özerkliğe ve özgürlüğe kadar varan bir dizi beklenti ile yürütülmektedir.

Eski Bedene Yeni Yüzler

Yeni olarak görülmekle birlikte, toplumsal hareketlere konu olan bazı hususların tarihi köklerinin çok eskilere dayandığı da görülebilmektedir. Özellikle din eksenli hareketlerin köklerinin çok eskilere dayandığı, hedeflerinde herhangi bir değişme olmadığı, ancak yöntemlerde ve araçlarda eskiye ilavelerin bulunduğu görülebilmektedir. Bunun gibi yeni nitelendirmesi ile karşımıza çıkan kadın hareketlerinin de temellerinin oldukça eskiye dayandığı bilinmektedir. 18. yüzyılın başlarında görülen ve 19. yüzyılda hızlanarak devam eden kadın hareketleri, günümüzde temel hak ve özgürlüklerin kazanılmış olması dolayısıyla, daha geniş bir toplumsal alana yayılmakta ve yeni yüzlerle ortaya çıkmaktadır. Ayrıca küreselleşmenin ulus devletlerin sonunu getirdiği iddialarına paralel olarak milliyetçi toplumsal hareketlerin de bittiğine yönelik ilanlar, gerek bazı değişikliklerle birlikte aslı siyasî yapı olma özelliğini devam ettiren ulus devletler, gerekse küreselleşme karşıtı milliyetçi toplumsal hareketlerle yanlışlanmaktadır. Bir başka ifadeyle eski beden, yeni yüzlerle kendisini göstermektedir.

Bütün bunlara rağmen tamamıyla yeni nitelendirmesini hak eden hareketler de vardır. Çevreci hareketler, özellikle kirlilik, yeşil alanların tahrip edilmesi ve devasa nükleer tehditlerin boyut-

larının gün geçtikçe büyümesi ve yaygınlık arz etmesi sonucunda toplumsal hareketlerin yeni konusunu oluşturmaktadır. Çevreci hareketlerin toplumsal faydayı esas alması ve bu hareket içerisinde yer alanların şahsî çıkarlarının bulunmayışı, harekete katılanların fedakâr, hareketin de masum olarak idrak edilmesini doğurmaktadır. Olumlu toplumsal yansımaları değerlendirmek isteyen bazı toplumsal hareketler, çevrecilik kimliğiyle ortaya çıkmakla birlikte, en azından iktidarın sorgulanmasını sağlamak, ziyadesiyle de yıpratılmasını temin etmek amacını güdebilmektedirler. Bunu, çevreci masum taleplerle başlayıp, geniş katılımı müteakip siyasî iktidarı hedef alan hareketlerde görmek mümkündür. Bu durumda da yeni yüz arkasında eski muhtevanın gizlenmiş olduğunu söylemek mümkündür. Elbette ki bütün çevreci hareketleri, gizlenmiş niyetler çerçevesinde değerlendirmek de doğru değildir.

Zayıf Yapılanma-Güçlü Mücadele

Offe'nin¹ de belirttiği gibi yeni toplumsal hareketlerin örgüt hiyerarşisi zayıf ve gayri resmidir. Bu bakımdan bireysel özerklik yeni hareketlerin yapısında temel bileşendir. Eski toplumsal hareketlerde görülen dikey hiyerarşik yapı yerine yatay örgütlenme ve buna bağlı olarak da demokratik örgüt şemasına sahiptir. Lider, karizmatik ya da "kurtarıcı" niteliği ile değil, koordinasyonu sağlayan ve katılımı teşvik eden demokratik tavır ile kabul edilir. Gruptan ya da cemaatten ziyade birey merkezî konumda yer alır. Bu durumda katılımcıların toplumun her kesiminden gelen, farklı sosyo-ekonomik özelliklere sahip bireylerden oluşması beklenir. Beklenen gerçekleşmekle birlikte, katılımcılar daha ziyade eğitim seviyesi yüksek, nitelikli işgücünü oluşturan, yüksek statülü mesleklere mensup bireyler, öğrenci, ev kadını, eğitimli işsizler, çiftçi ve zanaat erbaplarından oluşmaktadır. Mücadeleyi güçlü kılan faktörlerin de katılımcıların bileşeninde ve kullandıkları yöntemlerde yer aldığı düşünülebilir. Diğer taraftan zayıf yapılanma, toplumsal hareketlerin ömrünü kısa vadeli yapabilmekte ve hareket hızla çözülebilmektedir.

	ESKİ TOPLUMSAL HAREKETLER	YENİ TOPLUMSAL HAREKETLER
Katılımcıların Profili	Alt tabaka Sınıf temelli, benzerliği vurgulayan çoşku ve kalabalık topluluklar Eğitim seviyesi düşük bireyler Nitelsiz işgücü veya işsizler	Orta tabaka Farklılıklarını ifşa eden marjinal gruplar Eğitim seviyesi yüksek bireyler Nitelikli işgücü, yüksek statülü meslek mensupları, öğrenciler, ev kadınları, eğitilmiş işsizler, çiftçiler, esnaf ve zanaatkarlar
Örgütlenme yapı ve esasları	Resmî, dikey hiyerarşi, otoriter yapı, katı bürokrasi, karizmatik lider Lider eksenli Mekân paylaşımı Ulusal veya yerel ölçekli	Gayri resmî, yatay örgütlenme, demokratik yapı ve liderlik Birey eksenli Sanal alan paylaşımı ve mekân buluşması Küresel ve yerel ölçekli
Değerler	Ekonomik çıkarlar, sosyal sınıf, millî hassasiyetler	Etnisite, kimlik, din ve dinî yorumlar, cinsiyet ve cinsel tercih, çevre, yoksullukla mücadele, savaş karşıtlığı ve barış
Duygu	Ezilmişlik, sömürülme	İhmal, dışlanmışlık, sindirilmişlik, ötekileştirilmişlik
Kullanılan Araçlar	Kitle, basın	Kitle iletişim araçları, İnternet
Yöntem	Tahripkâr ve şiddet içeren toplu eylemler	Sivil itaatsizlik Yaratıcı masum eylemler Münferit ama etkili şiddet kullanımı
Amaç	Devlet ve iktidar Ekonomik menfaat ve sosyal haklar Teklik Başarılı olmak	Hak, özgürlük, eşitlik Kültürel haklar, kimlik, tanınma Çokluk Var olmak

Yeni toplumsal hareketlerde, büyük kalabalıkların şiddet içerikli tahripkâr eylemleri yerine, daha yaratıcı yollarla kendilerini ifade ettikleri görülmektedir. Bilhassa toplumun geniş bir kesiminin ilgisini, takdirini ve sevgisini kazanmaya yönelik usuller tercih edilmektedir. Söz konusu eylem biçimlerinin gerek medya, özellikle de İnternet aracılığıyla duyurulması ve gösterilmesi taktik olarak belirlenmektedir. Bununla birlikte mağduriyet oluşturmak suretiyle kendi lehlerine toplumsal tepkilerin doğmasını temin etmek amacıyla münferit ama etkili şiddet kullanımına müracaat etmektedirler. Böylelikle güvenlik tedbirlerinin arttırılmasını ve müdahalelerin şiddetlenmesini temin ile meydana getirilen mağduriyet üzerinden toplumsal destek sağlanmakta ve yeni katılımcılar teşvik edilmekte veya cezbedilmektedir.

Yeni toplumsal hareketlerde kullanılan yöntem içerisinde sivil itaatsizlik eylemleri de dikkat

çekicidir. Sivil itaatsizlik, “yasaların ya da hükümet politikasının değiştirilmesini hedefleyen, kamuoyu önünde icra edilen (aleni), şiddete dayanmayan, vicdanî ancak yasal olmayan politik bir eylem”dir.² Sivil itaatsizlik, anlamlı sayıda yurttaşın ya geleneksel değişiklik yollarının tıkanmışına, yani itirazlarının artık dinlenip incelenmediğine ya da tersine, birtakım değişiklikleri gündemine alan hükümetin yasallığı ve anayasaya uygunluğu ciddi biçimde kuşkuyla olan bir politikada ısrar ettiğine inandıkları bir durumda ortaya çıkar.³

Sivil itaatsizlik, kamuya açık bir biçimde, herkese açık bir hitapla, vicdanî, derin politik kanaatlerin şiddetten uzak, barışçı yöntemlerle ifade edilmesidir. Başkalarının özgürlüklerinin sınırlandırılması yolundaki davranışlar, eylemin sivil itaatsizlik özelliğinin belirsizleşmesine yol açar. Çünkü sivil itaatsizlik, vicdani ve derin kanaatleri ifade ederken uyarıda bulunup ihtar edebilir, ancak tehdit

Dünyanın farklı yerlerinde yaşayan marjinal gruplar, teknolojinin sağladığı imkânları kullanarak önce sanal alemde birliktelikler kurmaktadır.

edemez. Yasa ihlal edilmekle birlikte yasaya bağlılık, eylemin aleniliği, barışçı niteliği ve eylemcilerin eylemlerinin yasal sonuçlarını üstlenmeye hazır olmaları yoluyla ifade edilir. Sivil itaatsizlik, militan eylemden ve engellemeden farklı, şiddete dayalı organize direnişten ise tümüyle uzaktır. Militan birey, mevcut politik sistemle çok daha derin bir karşıtlık içindedir ve sistemi adile yakın ya da belli ölçüde adil olarak değerlendirmeyiz. O, ya sistemin kendi temel ilkelerinden önemli ölçüde saptığına ya da yanlış adalet tasarımı üzerine kurulduğuna inanır. Militanın eylemi kendi ölçülerine göre vicdanidir, ancak çoğunluğun adalet duygusuna başvurmak gibi bir amacı yoktur. Zira onların adalet anlayışlarını yanlış ya da etkisiz bulur. Bu sebeple de hâkim adalet anlayışına saldırır. Yasaya sadakatın sınırları içinde bulunmadığı için, meşru düzene karşı çıkarken, yasa ihlalinin hukukî sonuçlarından kurtulmaya çalışır (Rawls, 2001: 59-61).

Sivil itaatsizlik bir devrim değildir. Devrimciden farklı olarak, sivil itaatsizlik eylemcisi var olan

otoritenin genel çerçevesini ve hukuk düzeninin genel meşruiyetini kabul eder. Ancak Gandhi örneğinde olduğu gibi, dünyayı değiştirme özlemi ile çok büyük boyutlarda değişiklikler yapmaya çalışabilir.⁴

Tilly'nin⁵ de belirttiği gibi demokratikleşme toplumsal hareketlere yönelik olumlu bir etkiye sahiptir. Sivil itaatsizlik ya da nispeten şiddet içermeyen, yaratıcı ve dikkat çekici usullerle dolu toplumsal hareketlerin ortaya çıkmasında demokratik ortamın ve toplumsal gruplara kendilerini ifade imkânlarının tanınmasının ve hatta sunulmasının önemli bir rolü vardır. Demokratik ortamın fırsatlarını değerlendiren hareketlerin ise daha radikal veya ileri demokrasi talepleri ile ortaya çıkmaları manidardır. Diğer taraftan en demokratik bulunan ülkelerde dahi, sistem için tehdit oluşturduğu düşünülen hareketlere yönelik sıkı kontrol, denetim, orantısız güç, hızlı adli takip ve cezalandırma gibi yollarla bastırma, sindirme ve hatta yok etme gibi karşı tedbirlerin alındığı da görülmektedir.

Sanal birlikler sayesinde örgütlenen gruplar, ulaşım araçlarının nimetlerinden faydalanarak yılın belirli zamanlarında mutlak olarak bir araya gelebilmektedirler. Ya da olumsuz olarak gördükleri bir durum, uygulama veya herhangi bir hak talebi dolayısıyla sanal âlemdeki birlikteliği müşterek bir mekâna taşıyabilmektedirler. Böylece küçük birlikler, siyasî sınırları aşarak, kendi sınırları dâhilinde ulaşamayacakları niceliğe kavuşabilmektedirler.

Küreselleşmeye Karşı Küresel Hareketler

Küreselcilik ideolojisi de bütün ideolojiler gibi kendi karşıtlarını üretmektedir. Küreselleşmeyi dünyanın şimdiye kadar gördüğü en büyük yoksulluğu, sefaleti ve çevresel yıkımı yaratan bir süreç olarak görenler, onu “yukardan küreselleşme” olarak nitelendirirken, çözümünü “aşağıdan küreselleşme”ye bağlamaktadırlar. Onlara göre, aşağıdan küreselleşme hareketinin ortaya çıkışı insanlık tarihinde önemli bir dönemi tanımlamaktadır. Amacı küresel yıkıma karşı koymak olan bu hareket, hedefini ne bir günde olacak, ne de bir devrimci yükselişte ulaşılacak bir şey olarak görür. Bu, yüzlerce cephe binlerce savaş verilmek üzere gerçekleştirilecek bir hedeftir.⁶ Hedef küresel ölçekli olmakla birlikte, gerçekleşmesi toplumsal tabandan gelecek desteğe bağlıdır. Yukarıdan küreselleşmenin mahkûmuna indirgenmiş birey, aşağıdan küreselleşmenin aktörü konumuna yükseltilmiş olarak sunulur.

Küreselleşme karşıtı küresel harekette, yukarıdan küreselleşmenin ayırt edici niteliklerinin, sürekli azami kâr etme dürtüsü olan büyük şirketler tarafından desteklenip geliştirildiği vurgulanmaktadır. Bu tür küreselleşme, ülkeleri, kapılarını sonuna kadar büyük şirketlere açmaya, devletin işlevlerini küçültüp özelleştirmeye, ekonomiyi serbest bırakmaya, “verimli” ve rekabetçi olmaya, her şeyi ve herkesi “piyasa güçlerine” teslim etmeye zorlamaktadır. Uygulamada ekonomik üretim giderek insanî ihtiyaçlardan kopmakta, insanlar sürdürülemez tarzda bir kaynak tüketimine teşvik edilmekte ve toplumsal

eşitsizlik akıl almaz boyutlara ulaşmaktadır. Ancak alternatif görüş, bu yağmacı küreselleşmenin karşısında yavaş yavaş gelişmekte olan bir başka küreselleşmenin varlığını iddia eder. Bu gerçek demokrasinin -eşitliğin, özgürlüğün, katılımın, insani farklılıkların ve dayanışmanın- temellerini oluşturan ahlâkî ilkelerin önceliğini bir kez daha onaylayan bir küreselleşmedir. Küreselleşmenin halk tabanına dayanan bu çeşidi, adil ticaret hareketi, küçük işletmelere borç veren iletişim ağları, toplumsal ve ekolojik etiketleme hareketi, kardeş kentler ve okullar, sınır ötesi sendikal dayanışma gibi büyük pek çok hareketten oluşmaktadır. Bu aşağıdan küreselleşmeci gruplar, şirketlerin sahip olduğu paradan ve hükümet nüfuzundan yoksun oldukları halde 1999’un sonlarında, Seattle’daki Dünya Ticaret Örgütü protestoları sırasında şirket gündeminin izlenmesini -hiç olmasa geçici bir süre için- durdurmayı başaracak kadar insan toplayacaklarını gösterdiler.⁷ Bu hareket sonrasında dünya çapında coğrafi sınırları aşan toplumsal hareketler çoğalmış, elde edilen kısmî başarılar, yeni hareketler için ilham ve motivasyon kaynağı olmuştur. Özellikle sanal âlemde inşa edilen sosyal ağlardaki alan birlikteliği, toplumsal hareketleri mekân esaslı olmaktan çıkarmıştır. Dijital ağda inşa edilen birlikteliklerle başlatılan toplumsal hareketler, dünyanın birçok yerinden gelen katılımcılarla gerçekleştirilen mekân buluşmalarıyla sürdürülmüştür. Ancak söz konusu hareketlerin de küresel ölçekte gerçekleşmesi, sahiplerinin belirli merkezlerde bulunduğu küresel projelerin varlığını ikaz etmektedir. Bu durumda katılımcılar, doğrudan aktör yanılışmasına sahip bulunsalar da başka pro-

jelerin tabi figüranları olarak yer almaktadırlar. Bunun en bariz örneği, bu hareketlerde millet altı birimlere ve yerel değerlere verilen destek ve yüceltmenin, milliyet ve millî değerler söz konusu olduğunda tersine dönerek cephe alınması ve aşağılanmasıdır.

Yukarıdan küreselleşmenin kurumları, dikey ve hiyerarşik örgütlenme şeması dâhilinde değerlendirilirken, aşağıdan küreselleşme hareketleri, yatay örgütlenme esasına dayandırılmaktadır. Öyle ki sınırlarının ve yapılarının katı olmadığı, lider ve güç eksenli yapılanma yerine gücü ve yetkiyi dağıtan bir anlayışla faaliyette bulunduğu iddia edilmektedir. Ancak söz konusu iddianın doğruluğu bir yanılısamadan ibarettir. Yanılısamayı ortaya çıkaran ise yatay iletişimin imkânları ve araçlarla açık halde bulunmasıdır. Sosyal ağlar dâhilinde her birey, iletişimin karşılıklı açıklığı dolayısıyla sadece izleyici veya alıcı değil, aynı zamanda katılımcı ve kaynak durumundadır. Sattıhta gerçekleşen iletişimin çokluğu, katılım duygusunu tatmin etmektedir. Gerçekte ise kararlar dikey olarak alınmakta, “yatay iletişim-dikey karar” mekanizması işlemektedir.

Törpülenmiş Farklılıklar, Eşitlenmiş Sorunlar

Küresel ölçekte gelişen toplumsal hareketler, yeni değerler, kabuller veya itirazlarla şekillenirken benzerlikler esas alınmakta ya da genel kavramlar etrafında sorunlar eşitlenmek suretiyle bir birliktelik duygusu, buna bağlı olarak da müşterek hareketler sergilenmektedir. Etnisite kavramı etrafında oluşturulan toplumsal hareketler, farklı olguların benzer taraflarını esas alarak tek bir kavramla ifade etmekte, böylece küresel ölçekli olgu inşasına girişilmektedir. Dünyanın çeşitli bölgelerinde, değişik sistemler içerisinde, konumları, tarihî tecrübeleri, toplumsal bağları ve kimlik özellikleri birbirinden farklı etnik gruplar, özgürlük ve eşitlik gibi ortak kavram ve sloganlarla birleştirilmektedir. Ulus devletler, küresel sermaye ve politik güç seçkinlerinin iktidarının bir parçası olarak kabul edildiğinden, iradenin milliliğinin de rafa kalkmış olduğundan hareketle, milliyet bağları anlamsızlaştırılarak “tabandan” geliştiği ifade edilen bir toplumsal hareket etrafında birleştirme gayesi güdülmektedir. Nihai aşamada küreselciliğin farklı tak-

tiklerle yürüyen tavan ve taban hareketlerinin tek bir projede birleşmeleri söz konusudur. Her türlü bağdan koparılmış, atomize bireylerin küre ölçekli birlikteliği ile küçük cemaatlerin küresel ağla birbirine eklemlendiği küresel birliktelik düzenleri el ele yürümektedir. Birincisi her türlü bağı, müphem insanlık ortak paydası altında reddedip küreselleştirirken; diğeri nispeten geniş ölçekli -millet gibi- bağları reddedip, farklılıkları haklara dönüştürerek ya da indirgeyerek küçük özgür birliklerden küresel bir topluluk kurma çabası sergilemektedir.

Çokluğu Tekliğe Tabi Kılmak

Küreselleşmeye karşı dururken, yeni tip küresel yapı arayışları çeşitli kesimlerce projelendirilmektedir. Bunlardan biri de “çokluk” nitelendirmesiyle karşımıza çıkmaktadır. Bu bakış açısına göre küreselleşme, dünyadaki herkesin aynışmasını değil; farklarımızı korurken iletişim kurup, ortak hareket etmemizi sağlayan ortak paydayı keşfetme imkânını yaratmaktadır. Bu imkân, tüm farkların özgürce ve eşitçe ifade edilebileceği açık ve genişleyici bir ağ sayesinde ortaya çıkmaktadır ki bu da “çokluk” kavramıyla ifade edilebilir. Çokluk, halk, kitle ve işçi sınıfı gibi kavramlardan farklıdır. Birincisi, halk geleneksel olarak üniter bir kavramsallaştırma- dır. Çeşitliliği tekilliğe indirger ve nüfusa bir özdeşlik dayatır. Çokluk ise asla bir tekilliğe ya da tek bir özdeşliğe indirgenemeyecek sayısız işsel farklılıktan müteşekkildir: Kültür, ırk, etnik köken, toplumsal cinsiyet ve cinsellik farkları kadar farklı emek biçimlerini, farklı hayat tarzlarını, farklı dünya görüşlerini, farklı arzularını da kapsar. Çokluk tüm bu tekil farkların çoğulluğudur. İkincisi, kitlelerin özü farksızlıktır. Zira tüm farklar kitlelerin içinde massedilip yok edilir. Buna karşılık çoklukta toplumsal farklar korunur. Son olarak, çokluk işçi sınıfından da ayırır. İşçi sınıfı, sınaî üretimle sınırlıdır. Hâlbuki işçi sınıfı her ne kadar dünya çapında sayıları azalmasa da artık küresel ekonomide hegemonik bir rol oynamamaktadır. Üretim sadece ekonomik değil, toplumsal üretim olarak anlaşılması gerekmektedir, yani sadece maddî malların değil iletişimin, ilişkilerin ve hayat tarzlarının da üretimidir. Dolayısıyla çokluk üretime katılan tüm figürlerden oluşur. Netice itibarıyla çokluk, iç farkları olan

çoğul bir toplumsal öznedir ve onun kuruluşu ve eylemi, özdeşliğe ya da birliğe değil, ortak çokluk paydasına dayanır.⁸

Bir dönem her türlü bağdan koparılmış bireyler evrensel projelere dâhil edilmeye çalışılırken şimdi buna ilave olarak kapsayıcı millî ya da dinî bağlardan koparılıp, birliği çoğaltılmış küçük birliktelikler -kimileri küreselleşme karşıtı olarak ortaya çıksa da- tasavvur edilen küresel yapıların malzemesi yapılmak istenmektedir. Amaç çokluğu tekliğe tabi kılmaktır. Fakat bu teklik, bağımsız siyasî birimler çatısı altında tasavvur edilmemektedir. Aksine ulus devletlerin çöküşü efsanesiyle gerekçelendirilerek, yeni siyasî yapılar tasavvur edilmekte ve projelendirilmektedir.

Marjinaler Birliği

Dünyanın farklı yerlerinde yaşayan marjinal gruplar, teknolojinin sağladığı imkânları kullanarak önce sanal âlemde birliktelikler kurmaktadır. İnternette oluşturdukları sosyal ağlar ve gruplarla ortak yönlerini ifade etmektedirler. Böylece aykırı görülmekle ortaya çıkan sıkıntılar paylaşılmakta ve psikolojik sıkıntılar sanal âlemde de olsa bertaraf edilmeye çalışılmaktadır. Bu sanal birlikler sayesinde örgütlenen gruplar, ulaşım araçlarının nimetlerinden faydalanarak yılın belirli zamanlarında mutut olarak bir araya gelebilmektedirler. Ya da olumsuz olarak gördükleri bir durum, uygulama veya herhangi bir hak talebi dolayısıyla sanal âlemdeki birlikteliği müşterek bir mekâna taşıyabilmektedirler. Böylece küçük birliktelikler, siyasî sınırları aşarak, kendi sınırları dâhilinde ulaşamayacakları niceliğe kavuşabilmektedirler. Toplumsal cinsiyet ve cinselliğe dair aykırı tutum ve davranışa sahip grupların belirli zaman ve mekânlarda, güç gösterisi yapmak ya da mevcut ahlâkî ve toplumsal değerleri protesto etmek amacıyla bir araya gelmeleri, bu tür hareketlere örnek olarak gösterilebilir.

Sonuç

Toplumsal Hareketler, gerek kendisini yeni kılan özellikleriyle gerekse eskiden gelen yapılarıyla var-

lığını devam ettirmektedir. Ortaya çıkışı, gelişimi ve sonuçlanması sürecinde toplumsal hareketler millî ya da yerel sebep veya dayanaklarla ortaya çıksa da küresel etkiye açık bir mahiyettedir. Bazı örneklerde de “küresel düşün yerel davran” sloganına uygun bir şekilde, küresel projelerin yerel uygulamalarını görmek mümkündür. Ters durumda ise yerel hareketleri bütün küreye yayma çabası görülmektedir. Kitle iletişim araçları ve ziyadesiyle de internet ağının kullanılmasıyla, küresel etkileşim yoğunluk ve hız kazanmıştır. Belirli merkezlerde üretilen projelerin, halelerle küreye yayıldığı süreçte, spontane gibi görünen ama gerçekte güdümlü toplumsal hareketler ortaya çıkmaktadır. “Kuzey Afrika ve Genişletilmiş Ortadoğu İnisiatifi” çerçevesinde hazırlanan projeler kapsamında ortaya çıkan/çıkarılan toplumsal hareketler, adına her ne kadar “bahar” dense de cehennem sıcaklığıyla ateşini yaymaktadır. Söz konusu projeler, büyük stratejik güçlerin mücadeleleri ekseninde gerçekleşse de bizatihi iç faktörleri ihmal etmek mümkün görülmemektedir. Siyasî, sosyal, ekonomik, dinî ve kültürel yapı faktörlerinin etkisine bağlı potansiyel toplumsal hareketler, siyasî sınırları aşan ve coğrafî sınırlandırmaları ortadan kaldıran dış tahrik veya teşvikle fiiliyata dönüşmektedir. Gerek katılımcılarının, sosyo-demografik her kesimden bireyleri bünyesinde barındırmasından, gerekse haberleşme ve örgütlenmede teknolojinin imkânlarını etkin bir şekilde kullanmasından dolayı yeni toplumsal hareketlerin sadece güç kullanımıyla bertaraf edilebileceğini düşünmek, dünyadaki örnekleri dikkate alındığında doğru görülmemektedir.

İsmi ister “teklik” isterse “çokluk” olarak konulsun, muhataplar için proje tekdir. Büyük stratejik güçlerin, kendi küresel projelerini gerçekleştirme istikametinde verdikleri taktik mücadelelerinde, gittikçe çoğalan ve çeşitlenen toplumsal hareketler önemli bir kaynak haline gelmektedir. Türkiye’de de içyapı faktörlerine bağlı olarak gelişen potansiyel toplumsal hareketlerin, söz konusu küresel mücadelelerin ilgi alanının dışında kalmasını beklemek mümkün görülmemektedir.

KAYNAKLAR

- Arendt, Hannah (2001), "Sivil İtaatsizlik", Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik (Çev. Yakup Coşar), Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Brecher, Jeremy-Costello, Tim-Smith, Brendan (2002), Aşağıdan Küreselleşme, Dayanışmanın Gücü, (Çev. B. Kurt ve Diğerleri), Aram Yay., İstanbul.
- Danaher, Kevin (2004), Küresel Ekonomi ve Demokrasi (Çev. Bilal Çölgeçen), Metis Yay., İstanbul.
- Hardt, Michael-Negri, Antonio (2004), Çokluk, İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi, (Çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Offe, Claus (1999), "Yeni Toplumsal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması", (Ed. Kenan Çayır), Yeni Sosyal Hareketler / Teorik Açılımlar, Kaknüs Yay., İstanbul.
- Rawls, John (2001), "Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı", Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik (Çev. Yakup Coşar), Ayrıntı Yay., İstanbul.
- Tilly, Charles (2004), Toplumsal Hareketler (Çev. Orhan Düz), Babil Yay., İstanbul.

DİPNOTLAR

- 1 Claus Offe, "Yeni Toplumsal Hareketler: Kurumsal Politikanın Sınırlarının Zorlanması", (Ed. Kenan Çayır), *Yeni Sosyal Hareketler / Teorik Açılımlar*, Kaknüs Yay., İstanbul, 1999, s. 68.
- 2 John Rawls, "Sivil İtaatsizliğin Tanımı ve Haklılığı", *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik* (Çev. Yakup Coşar), Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001, s.56.
- 3 Hannah Arendt, "Sivil İtaatsizlik", *Kamu Vicdanına Çağrı Sivil İtaatsizlik* (Çev. Yakup Coşar), Ayrıntı Yay., İstanbul, 2001, s.93.
- 4 Hannah Arendt, s.97.
- 5 Charles Tilly, *Toplumsal Hareketler* (Çev. Orhan Düz), Babil Yay., İstanbul, 2004, s.30-33.
- 6 Jeremy-Costello Brecher, Brendan Tim-Smith, *Aşağıdan Küreselleşme, Dayanışmanın Gücü*, (Çev. B. Kurt ve Diğerleri), Aram Yay., İstanbul, 2002, s.165.
- 7 Kevin Danaher, *Küresel Ekonomi ve Demokrasi* (Çev. Bilal Çölgeçen), Metis Yay., İstanbul, 2004, s.217-218.
- 8 Antonio -Negri Michael Hardt, *Çokluk, İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*, (Çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı Yay., İstanbul, 2004, s.10-13, 114.